

فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال هشتم، شماره اول (پیاپی ۲۷)، بهار ۱۳۹۸

شاپای چاپی ۲۱۳۱-۲۳۲۲ شاپای الکترونیکی X۴۷۶-۲۵۸۸

<http://serd.khu.ac.ir>

صفحات ۹۶-۷۹

اثرات اقتصادی-اجتماعی بوم‌گردی بر توانمندی جوامع محلی^۱

مورد: ناحیه بلده در استان مازندران

کاروان عزیزی؛ کارشناس ارشد، گروه مرتعداری، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری. ساری. ایران.
شفق رستگار*؛ استادیار گروه مرتعداری، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری. ساری. ایران.
قدرت اله حیدری؛ دانشیار گروه مرتعداری، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری. ساری. ایران.
زینب جعفریان؛ دانشیار گروه مرتعداری، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری. ساری. ایران.

پذیرش نهایی: ۱۳۹۷/۱۱/۳۰

دریافت مقاله: ۱۳۹۶/۰۲/۲۴

چکیده

بوم‌گردی با بهره‌گیری خردمندانه از منابع طبیعی و محیط زیست نقش مهمی در توانمندسازی جوامع محلی دارد. از جمله نقش‌های اثربخش این نوع گردشگری تأثیر بر وضعیت اقتصادی-اجتماعی جوامع محلی است. هدف از این تحقیق بررسی اثرات اقتصادی-اجتماعی بوم‌گردی مراتع بیلاقی بلده بر توانمندی جامعه محلی بوده است. روش انجام تحقیق به صورت توصیفی-تحلیلی، جامعه آماری پژوهش از بهره‌برداران مراتع حریم روستاهای هدف گردشگری شامل کلیک، بردون، یوش، بلده، بظاهرکلا، مرچ، یالرود، سراسب و کمررود جمع‌آوری شده که به شیوه هدفمند انتخاب شده است. با استفاده از فرمول کوکران و تطبیق با جدول مورگان حجم نمونه خانوار ۲۱۴ برآورد گردید. داده‌های پژوهش به صورت اسنادی و پیمایشی (پرسشنامه) به روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌بندی شده جمع‌آوری گردید. به منظور آزمون فرضیه‌های پژوهش از همبستگی کندال تائو b و آزمون رتبه‌ای فریدمن استفاده گردید. یافته‌های پژوهش نشان داد بین گویه‌های عوامل اقتصادی-اجتماعی و شاخص توانمندی رابطه مثبت و معنی‌داری وجود داشته است. همچنین افزایش سطح درآمد و پس‌انداز، افزایش اشتغال فصلی روستاییان، افزایش مشارکت فرهنگی و اجتماعی مردم و ایجاد فرصت زنان روستایی برای فعالیت در شغل‌های جانبی از بیشترین میانگین وزنی و کمک به جذب منابع مالی و بودجه‌های دولتی و تغییر سبک زندگی به دلیل مرادده با گردشگران از کمترین امتیاز برخوردار شد. با توجه به آنکه اغلب فعالیت‌های روستاییان و دامداران، فصلی بوده و در سایر فصول عملاً با بیکاری مواجه‌اند؛ توانمند کردن آنان با حمایت‌های مالی دولت و ارائه تسهیلات ویژه به آن‌ها می‌تواند به ایجاد فرصت‌های بیشتر اشتغال در این نواحی منجر گردد.

کلید واژه: بوم‌گردی، اثرات اقتصادی-اجتماعی، توانمندی روستاییان، جوامع روستایی، ناحیه بلده.

^۱ این مقاله مستخرج از پایان‌نامه کارشناسی ارشد با عنوان "بررسی اثرات اقتصادی اجتماعی بوم‌گردی بر توانمندسازی جوامع محلی (مطالعه موردی: مراتع بیلاقی بلده نور-استان مازندران)" است.

*sh.rastgar@sanru.ac.ir

(۱) مقدمه

یکی از نیازهای جدی اقتصاد راكد ایران رشد و توسعه بنگاه‌های اقتصادی است. در شرایطی که کاهش درآمد سرانه نفتی و در نتیجه کاهش سرمایه‌گذاری در اقتصاد کشور، بهره‌وری پایین و گرایش به تعدیل نیروی انسانی در سازمان‌های دولتی و وابسته به دولت را افزایش داده و خیل تازه واردان به عرصه کار، بیکاری را به معضل بزرگ اقتصادی و اجتماعی این زمان بدل کرده است؛ به نظر می‌رسد توسعه بنگاه‌های اقتصادی در جوامع محلی یک ضرورت جدی اقتصادی، اجتماعی و سیاسی است (برادران و آل-بویه، ۱۳۸۷: ۳). از همان دوران ابتدایی علم، جستجو برای ایجاد سیاست‌هایی که مبتنی بر رشد و توسعه در جوامع باشد، کانون کشف اقتصادی بوده است. رشد اقتصادی با گسترش اقتصاد مبتنی بر ساختار فعلی آن مرتبط است و توسعه اقتصادی به معنای فرآیند تحولات ساختاری است که به طور کلی، منجر به رشد بالاتری نسبت به رشد اقتصادی می‌شود (Brinkman, 1995, P. 1183).

در اقتصاد مدرن، تخصص‌های انسانی و ایده‌های آنها ارزش افزوده بیشتری تولید می‌کند (عربیون و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۶۸). در این اقتصاد، افرادی که ثروت‌ها را تولید و مصرف می‌کنند بنیان هر گونه فعالیت اقتصادی به شمار می‌آیند، به گونه‌ای که، در هر کشوری تولید ملی به مجموعه نیروی کار جمعیت فعال آن بستگی دارد که ظرفیتی را بر تولید ملی تحمیل می‌کند. از این‌رو، قبل از هر چیز باید در جمعیت فعال اثر گذاشت و سطح دانش و آگاهی‌های فنی و قدرت تولید آن را بالا برد، زیرا هر تغییری در سرمایه و تولید در نهایت به جمعیت فعال منتقل می‌گردد (جوان، ۱۳۹۰: ۲۰۲). واقعیت نشان می‌دهد، اقتصاد نوآورانه در کشورهای در حال توسعه، نتوانسته است به عنوان بخشی از نظریه اقتصادی مدرن توسعه یابد. بسیاری از اقتصاددانان نئوکلاسیک دریافته‌اند که یکی از مشکلات این کشورها در یافتن الزامات لازم برای شروع اقدامات کارآفرینانه است (Bashir, 2013: 16).

رشد بالا و توسعه بهتر اقتصادی از جمله اهداف کلان توسعه ملی است که همه اقتصادها به دنبال آن هستند و علت آن وجود منافع و مزایایی است که رشد اقتصادی به ارمغان می‌آورد. از جمله، مهمترین آنها سطح بالاتر رفاه اجتماعی در مناطق شهری و روستایی است که هدف نهایی سیاست‌گذاران هر کشوری است (کاظمی‌ترقبان و مبارکی، ۱۳۹۱: ۱۲۶)؛ به عبارتی، تقویت فضای لازم برای رشد اقدامات نوآورانه و ایجاد بستر مناسب برای توسعه اقتصادی از ابزار پیشرفت اقتصادی کشورها، به‌ویژه کشورهای در حال توسعه است (خنیفر و وکیلی، ۱۳۸۷: ۳۶).

روستا به عنوان یک مکان با ویژگی‌های اقتصادی خاص خود از نظر فعالیت‌ها و جریان‌های نوآورانه جایگاه خاصی را در دانش اقتصادی و اجتماعی بر عهده دارد (رکن‌الدین افتخاری و بدری، ۱۳۹۲: ۲۶۸). سرمایه‌گذاری در دانش و سرمایه‌های انسانی بومی نواحی روستایی می‌تواند در سر ریز شدن دانش و

ایجاد رشد اقتصادی منطقه مؤثر باشد (Braunerhjelm, and et al, 2010: 105). توسعه اقتصادی در نواحی روستایی می‌تواند با ایجاد اثرات خارجی مثبت (پذیرش فرهنگی، کاهش هزینه‌ها از طریق تولید تحت دانش و آموزش به روستاییان، تشکیل خوشه‌ها و شبکه‌های فضایی و اجتماعی (انجمن‌های کارآفرینان) در روستاها) (Acs & Virgil, 2009: P. 54)، نقش مؤثرتری در تشکیل فعالیت‌های کارآفرینی بنگاه‌های اقتصادی در محیط روستایی ایفا نماید؛ توسعه اقتصاد روستایی از طریق صنعتی شدن، فقط می‌تواند از طریق سرمایه‌گذاری‌های همزمان و بهبود بهره‌وری در بخش کشاورزی پایدار باشد (Rinzin, and et al, 2007, P. 110). سرمایه‌گذاری‌های مستمر در بخش کشاورزی در طول فرآیند توسعه برای دستیابی به توسعه "متوازن" نیز مهم هستند. بدین ترتیب، توسعه اقتصادی مستلزم تغییر است و کارآفرین شدن، بهترین عامل برای این تغییر در محیط روستایی است. بدین‌سان، شناسایی اقدامات لازم برای شکل‌گیری بنگاه‌های اقتصادی کارآفرینانه در بررسی رابطه بین کارآفرینی و رشد اقتصادی منطقه‌ای ضروری است (Rinzin, and et al, 2007, P. 111).

ایران در طی سه دهه اخیر، علی‌رغم برخورداری از درآمدهای نفتی معادل ۶۴۴ میلیارد دلار در طی ۲۹ سال گذشته از رشد و پیشرفت خاصی برخوردار نبوده است (حبیب‌زاده، ۱۳۹۴: ۴)؛ بطوریکه، هیچ یک از مشکلات ساختاری این اقتصاد (از قبیل نرخ تورم و بیکاری) از بین نرفته است؛ چرا که نفت از یک طرف انگیزه کار و تولید را از جامعه سلب کرده و از طرف دیگر دعوای سیاسی و اجتماعی بر سر توزیع درآمدهای نفتی است. راه‌هایی از تله فقر و فقرزدایی اقتصاد ایران را باید در کار و تولید و ایجاد فرصت‌های شغلی و فضا سازی کارآفرینی در مرزهای جغرافیایی کشور دانست (همان منبع).

شهرستان کرمانشاه یکی از کانون‌های پرجمعیت واقع در غرب کشور است که بنا به ظرفیت‌های طبیعی و موقعیت استراتژیک در منطقه غرب کشور، تحولات جمعیتی و سکونت‌پذیری آن حاکی از آهنگ رشد جمعیت استان است (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۰). بدین‌سان، نیاز روز افزون به اشتغال، افزایش راه‌های کسب و کار و رشد درآمد در آینده‌ای نه چندان دور در این ناحیه اهمیت و ضرورتی اساسی دارد. بر اساس اظهارات کارشناسی سازمان جهاد کشاورزی و پارک علم و فناوری استان، برنامه‌های توسعه‌ای، در حال حاضر این استان، با مشکلاتی مواجه است، مانند، از بین رفتن و یا ورشکستگی شرکت‌ها و بنگاه‌های اقتصادی کارآفرینانه که از پیامدهای آن افزایش بیکاری و توسعه نیافتگی منطقه، رشد نرخ فقر و افزایش شکاف درآمد سرانه است، در این مقاله سعی بر این است که به واکاوی و تحلیلی از متغیرهای مؤثر بر شکل‌گیری بنگاه‌های اقتصادی کارآفرینانه در نواحی روستایی شهرستان کرمانشاه پرداخته شود. به عبارتی، هدف تحقیق به دنبال پاسخگویی به این سؤال است که "مؤلفه‌ها و متغیرهای مؤثر بر شکل-

گیری بنگاه‌های اقتصادی کارآفرینانه در نواحی روستایی و محلی کدامند؟ و این متغیرها چگونه بر شکل-گیری فعالیت‌های اقتصادی و جریان‌های نوآورانه در نواحی روستایی منجر می‌گردند؟"

(۲) مبانی نظری

گردشگری طبیعی، مفهوم جدیدی در گردشگری است که جرقة آن در ابتدا به وسیله ایده همسازی دوباره با طبیعت واقعی زده شد و توسط جامعه گردشگری طبیعی بع عنوان سفر مسئولانه به نواحی طبیعی مطرح گردید که حفاظت محیط طبیعی و تقویت رفاه جامعه محلی را به همراه دارد (تقوایی و همکاران، ۱۳۸۸: ۴۵). بنابر آخرین تعریف ارائه شده توسط جامعه بین‌المللی اکوتوریسم (۲۰۱۵) بوم‌گردی یا اکوتوریسم سفری است مسئولانه به جاذبه‌های طبیعی برای لذت بردن، ادراک و قدر طبیعت را دانستن، به طوری که حافظ زیست بوم بوده، سبب پایداری کیفیت زندگی مردم منطقه شده، شامل آموزش بوده و در آن گردشگر در فعالیت‌های سودآور اقتصادی مردم محلی مشارکت داشته باشد. در بوم‌گردی کلمه‌ی آموزش بسیار مورد تأکید قرار داشته، هم شامل مسافران و هم شامل مردم محلی می‌شود (Anup et al, 2015: 253).

براساس اصول بوم‌گردی، بوم‌گردی باید طبیعت دوستی، پایداری اکولوژیکی، فرهنگ زیست‌محیطی و منابع اقتصادی را برای جوامع محلی به ارمغان آورد و همچنین این فعالیت‌ها موجب شادی و اوقات خوشی برای گردشگران گردد. توجه به اصول و قوانین بوم‌گردی و همچنین ایجاد علاقمندی به طبیعت و حفظ محیط پیرامونی، باعث تداوم و بقای گنجینه‌ها و میراث طبیعی و انسانی اکوتوریسم به عنوان پایدارترین نوع طبیعت‌گردی و سازگارترین نوع توریسم با محیط است. انسان‌ها بخش مهم اکوسیستم‌ها بوده و بوم‌گردی متعهد به حفظ حریم آن‌هاست. بوم‌گردی نه تنها وسیله مناسبی در اختیار گردشگران دولت‌ها و دانشمندان می‌گذارد تا از مناطق حفاظت شده حمایت کنند بلکه می‌پذیرد که جوامع محلی نیز باید در فرآیند تدوین و اجرای موفق یا ناموفق بوم‌گردی سهمیم باشند. نکته اصلی در این بحث، تأکید بر نقش انسان‌ها در اکوسیستم‌ها و ملاحظه حقوق آن‌هاست (World Tourism Organization, ۲۰۰۵: ۲۵-۳۰).

مرتع حریم روستا مقدار زمینی مرتعی اطراف روستا است که جهت تعلیف دام‌های روستا در نظر گرفته شده می‌شود و مقدار آن به نحوی است که ساکنین بتوانند بدون زحمت و مشکل دام‌های خود را تعلیف نموده بصورتی که آسیبی نیز به مرتع وارد نشود و تخریب مرتع را نیز به دنبال نداشته باشد. مراتع حریم روستا در حکم املاک عمومی روستاست و استفاده و انتفاع از آن تحت نظر مدیریت امور اراضی (هیات ۷ نفره) متعلق به تمامی اهالی روستا می‌باشد (زنده گل و افشاری، ۱۳۹۴: ۱۶-۱۷). از این رو

بوم‌گردی در حیطه مراتع حریم روستایی، می‌تواند نقش مهمی را در متنوع‌سازی اقتصاد جوامع روستایی، در قالب صنعت گردشگری ایفا کند و همچنین، می‌تواند وسیله‌ای برای تحریک رشد اقتصادی ملی از طریق غلبه بر انگاره‌های توسعه نیافتگی و بهبود استاندارد زندگی مردم محلی به شمار رود به علاوه این صنعت می‌تواند نقش عمده‌ای در توانمندسازی مردم محلی، توسعه‌ی منابع انسانی، تنوع بخشی، رشد اقتصادی و همچنین خلق فرصت‌های شغلی جدید، در ارتباط تنگاتنگ با سایر بخش‌های اقتصادی و اجتماعی داشته باشد (یگانه و ولایی، ۱۳۹۳: ۵۹). توانمندسازی جوامع محلی می‌تواند افراد یا گروه‌های هدف را قادر سازد تا دسترسی و کنترل بیشتری بر تعیین‌کننده‌های سلامت و منابع جامعه داشته و بتوانند بر شرایط پیرامون خود تأثیر بیشتری بگذارند و از این طریق بر سرنوشت خود حاکم گردند. در توانمندسازی، افزایش قدرت تصمیم‌گیری و انتخاب فرایندها حائز اهمیت است (امیری، ۱۳۹۶: ۱۸).

با توجه به مطالب بیان شده، بوم‌گردی در مراتع حریم روستاها می‌تواند نقش مهمی در متنوع‌سازی اقتصاد روستایی داشته باشد و با گسترش آن در نواحی روستایی می‌توان به پایداری جمعیت و اقتصاد این نواحی کمک نموده و زمینه دستیابی به توسعه پایدار را فراهم نمود. اما در عین حال می‌تواند اثرات متفاوت آثار مثبت و منفی قابل توجهی ایجاد نماید (امیری، ۱۳۹۶: ۳۱-۳۲).

آثار مثبت آن در بوم‌گردی فرصت‌های شغلی جدیدی را در مناطق روستایی ایجاد می‌کند که به حل مشکل بیکاری، کاهش نرخ مهاجرت روستا به شهرهای بزرگ و انتقال نیروی بیکار بخش کشاورزی و دامداری به سمت بخش‌های خدماتی کمک می‌کند که این امر برای افراد آن مناطق مفید است و باعث رونق نواحی روستایی می‌شود. در بررسی نقش گردشگری روستایی بر اقتصاد روستای بند در شهرستان ارومیه این نتیجه حاصل شد که گردشگری بر اشتغال‌زایی، کاهش مهاجرت، افزایش درآمد ساکنین و قسمت ساخت و ساز مسکن در روستای بند ارتباط مستقیم دارد (ابراهیمی، ۱۳۹۲: ۶۵).

در ارزیابی نگرش جامعه میزبان به توسعه گردشگری در مناطق روستایی از نگاه مردم محلی، توسعه گردشگری تأثیرات مثبتی بر وضعیت اقتصادی ساکنین روستا داشته است، اما پیامدهای آن در زمینه‌های محیطی و اجتماعی، منفی و شدیدتر ارزیابی گردیده است (امینی و همکاران، ۱۳۹۴: ۷۷). بررسی نقش گردشگری بر توسعه روستایی شهرستان ایلام اثرات ناشی از ورود گردشگران به مناطق روستایی شهرستان ایلام در چهار دسته اثرات اجتماعی-اقتصادی، فرهنگی-آموزشی، زیست محیطی و زیرساختی تقسیم بندی شد و طبق نتایج بدست آمده، اثرات اجتماعی-اقتصادی مهم‌ترین اثرات گردشگری در توسعه روستایی منطقه مورد بررسی بوده است (صیده و سامانی، ۱۳۹۵: ۷۵).

در تحقیقی دیگر نقش اکوتوریسم در توسعه اجتماعی و اقتصادی محلی در جنوب آفریقا به این نتیجه رسیدند که گردشگری نقش مهمی را در توسعه اجتماعی و اقتصادی محلی در زمینه آموزش،

مهارت‌های ایجاد اشتغال و پروژه‌های توسعه‌ای ایفا کرده است (Snyman, 2016: 248). بوم‌گردی در منطقه حفاظت شده گوریشانکار هند (را با شاخص‌های منبع درآمد، رضایت و ادراک مردم محلی مورد مطالعه قرار دادند. نتایج نشان داد که گردشگری به عنوان منبع حیاتی درآمد مردم محلی همراه با دیگر منابع درآمد شناخته شده است و مردم محلی راضی به بوم‌گردی در منطقه هستند (Sharma et al, ۲۰۱۸: ۸). افزایش آگاهی و احترام به فرهنگ محلی، قرار گرفتن پارک در مرکز توجه جهانی و افزایش حمایت برای حفاظت از محیط زیست از دیگر منافع گردشگری در پارک جنگلی غنا بوده است (Acquah et al, 2018: 1).

آثار منفی بوم‌گردی در صورت عدم برنامه‌ریزی درست شامل آلودگی آب و هوا، مشکل دفع مواد زاید، آسیب رساندن به گیاهان و خسارت به مکان‌های طبیعی و تاریخی به دلیل استفاده بیش از حد ظاهر می‌شود. بسیاری از موارد روستاها مورد هجوم بازدیدکنندگانی قرار می‌گیرد که دارای ارزش‌های فرهنگی متفاوتی هستند و همین امر موجب از هم گسیختگی فرهنگ روستا می‌شود و کشاورزی اولویت خود را از دست می‌دهد (مصدافی، ۱۳۸۸: ۶۸۶). در تحقیقی دیگر آثار منفی اقتصادی-اجتماعی بوم‌گردی در توسعه جوامع محلی، ناموفق بودن درآمد کلی برای سازگاری هزینه‌های اکوتوریسم، بار زیاد نهاده‌های مدیریتی دارای ضعف مالی، بهره‌برداری بیش از ظرفیت محیط، ورود واسطه‌ها و زمین‌خواران برای کسب منافع و از مسائل اجتماعی-فرهنگی، تراکم جمعیت، فصلی بودن فعالیت‌ها، نامناسب بودن فرهنگ‌های بومی، تضاد بر سر دسترسی و استفاده از منابع و دسترسی نامناسب نام برده شد (Nieth, ۲۰۰۸: ۳۵-۳۶). به طور کلی پیامدهای منفی بوم‌گردی ناشی از مدیریت غیرکارا و عدم استفاده بهینه از علوم، تکنولوژی، پتانسیل‌ها و منابع انسانی است (صاحبی و همکاران، ۱۳۹۷: ۲۲۹). بر این اساس تاکنون پژوهشهایی با هدف بررسی آثار و پیامدهای نامطلوب اقتصادی گردشگری در نواحی روستایی انجام شده که در جدول (۱) به آنها پرداخته شده است.

جدول ۱. گزیده تحقیقات انجام شده در زمینه موضوع مورد بررسی و نتایج آن

نتایج تحقیق	محققان و سال تحقیق
بیشترین تاثیر گردشگری در بُعد اجتماعی مربوط به کاهش مهاجرت‌های روستایی و احیاء آداب و سنن محلی و در بُعد اقتصادی بیشترین تاثیر در افزایش قیمت زمین و مسکن بوده است.	احمدیان و همکاران (۱۳۹۵)
مولفه های افزایش قیمت زمین، بورس بازی زمین، گسترش دلالی ها، افزایش اجاره بهای مسکن و کالاهایی مورد نیاز روزمره مردم، تغییر ماهیت مغازه های عرضه کننده کالاهای لازم و مورد نیاز ساکنان به مغازه هایی برای عرضه کالا به گردشگران یش از سایر مؤلفه ها باعث ایجاد ناپایداری و آسیب های اقتصادی در روستاهای مورد مطالعه شد.	صاحبی و همکاران (۱۳۹۷)
بوم‌گردی، به دلیل درآمد بالا و ایجاد فرصت منجر به تغییر شرایط زندگی افراد محلی شده است. مردم محلی معتقدند که صنعت بوم‌گردی در پالوان صنعتی سودآور است، اگرچه محیط زیست بیشترین آسیب را به دلیل این افزایش فرصت شغلی و توسعه‌ی شهری متحمل شده است.	Jalani & et al. (۲۰۱۲)
بوم گردی نقش مهمی را در توسعه اجتماعی و اقتصادی محلی در زمینه آموزش، مهارت‌های ایجاد اشتغال و پروژه‌های توسعه‌ای ایفا کرده است.	Snyman (۲۰۱۴)
متغیرهای اقتصادی اجتماعی تأثیر مثبتی بر افزایش اشتغال و کارآفرینی در سطح محلی داشته است. درآمد، هزینه‌های مردم محلی، مشارکت در اکوتوریسم، سطح تحصیلات، افزایش سرمایه انسانی، معیشت مردم، به دلیل اکوتوریسم افزایش یافته است.	Anup & et al. (۲۰۱۵)
افزایش آگاهی و احترام به فرهنگ محلی، قرار گرفتن پارک در مرکز توجه جهانی و افزایش حمایت برای حفاظت از محیط زیست از مهمترین منافع گردشگری در این منطقه بوده است.	Acquah & et al (۲۰۱۷)
بر جنبه‌های اجتماعی و فرهنگی اثر منفی و بر آموزش و پرورش و زیرساخت تأثیر مثبت دارد.	Piuchan & et al. (۲۰۱۸)
گردشگری به عنوان منبع حیاتی درآمد مردم محلی شناخته شده است.	Sharma & et al. (۲۰۱۸)

۳) روش تحقیق

تحقیق حاضر از نظر هدف کاربردی و از نظر روش توصیفی-تحلیلی است. اطلاعات مورد نیاز این پژوهش از دو روش منابع اسنادی به منظور تدوین مسئله تحقیق، مبانی نظری و پیشینه تحقیق و محدوده مورد مطالعه و مطالعات میدانی جهت تعیین اثرات اقتصادی-اجتماعی بوم‌گردی در مراتع ییلاقی بلده نور با استفاده از مشاهده و ابزارهای مصاحبه و پرسشنامه بدست آمده است. در این پژوهش برای تعیین مبانی نظری و پیشینه‌ی تحقیق از شیوه کتابخانه‌ای استفاده شده است.

پس از مطالعه کتابخانه‌ای، پرسشنامه‌هایی جهت انتخاب افراد به عنوان ابزار تحقیق تهیه شد، که هدف از آن جمع‌آوری اطلاعات و نظرها در خصوص اهداف و سؤالات پژوهش است. این پرسشنامه‌ها با تکیه بر مرور ادبیات تحقیقاتی مربوطه و نیز بهره‌گیری از تجارب متخصصین امر توسعه یافته است. به منظور محاسبه انسجام درونی ابزار تحقیق از روش آماره آلفای کرونباخ استفاده شد. روایی محتوایی پرسشنامه نیز با نظرخواهی از اساتید مرتبط با موضوع تأیید شد و سپس با استفاده از مصاحبه، مشاهده و

تکمیل میدانی پرسشنامه‌ها به گردآوری داده‌ها اقدام گردید (کلانتری، ۱۳۸۸: ۵۸). آلفای کرونباخ با استفاده از نرم افزار Spss۲۱ برای شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی، زیست محیطی، توانمندی جوامع محلی به ترتیب ۰/۸۲۷، ۰/۸۵۷، ۰/۷۱۰، ۰/۷۳۲ محاسبه گردید.

جامعه آماری تحقیق جامعه آماری شامل ساکنان بومی روستاهای حریم مراتع بلده نور است که مشتمل بر ۱۲۰ سامان عرفی مرتعی و حدود ۴۰ روستا وجود داشت. اما با توجه به مشاهدات میدانی و نیز لحاظ کردن مولفه‌هایی مانند منابع و جاذبه‌های گردشگری روستایی، وضعیت گردشگرپذیری روستاها و نظر مردم محلی و دهیاران و شوراهای ۹ روستا جهت انجام مطالعات انتخاب شد. روستاهای مورد مطالعه عبارتند از روستاهای بلده، بردون، کلیک، بطاهرکلا، کمرو، یالرود، سراسب، یوش، مرچ که شامل ۸۳۸ خانوار و ۲۱۳۳ نفر جمعیت بوده است. جدول (۲) مشخصات روستاهای مورد مطالعه و جاذبه‌های گردشگری مراتع حریم را نشان می‌دهد. پس از انتخاب روستاهای نمونه، حجم نمونه با استفاده از روش نمونه‌گیری کوکران، تعداد ۲۱۴ نفر بدست آمده است.

جدول ۲. مشخصات روستاهای مورد مطالعه و جاذبه‌های طبیعی گردشگری مراتع حریم

نام روستا	موقعیت جغرافیایی	تعداد خانوار (۱۳۹۵)	تعداد جمعیت (۱۳۹۵)	جاذبه طبیعی
بلده	"۳۶°۱۱'۵۹ شمالی و "۵۱°۴۸'۲۲ شرقی	۳۵۳	۹۷۰	چشمه نبات چشمه، غار پیربابا، قلعه پولاد، عمارت خان بابا خان
بردون	"۳۶°۰۸'۳۲ شمالی و "۵۱°۴۶'۰۴ شرقی	۷۳	۲۰۷	آبشار گلرد، چشمه خوش رود
کلیک	"۱۰°۳۶'۲۵ شمالی و "۴۷°۵۱'۲۷ شرقی	۳۶	۸۶	چشمه سرچشمه، غار تاجری، رودخانه کمرو و مچ رود
بطاهرکلا	"۰۷°۳۶'۱۹ شمالی و "۴۳°۵۱'۰۶ شرقی	۱۰۲	۲۷۸	چشمه علی، کوه قبله‌نما، رودخانه چاگ، گیاهان دارویی (بابونه، گلپر، گزنه، اویشن)
کمرو	"۰۹°۳۶'۰۶ شمالی و "۵۱°۴۶'۴۶ شرقی	۵۴	۱۲۳	چشمه خشار و میشار، غار وازی چال، رودخانه خوش‌رود و سراسب، گنبد قدیمی طایفه اسطداران مازندران
یالرود	"۰۸°۳۶'۲۵ شمالی و "۵۰°۵۱'۳۷ شرقی	۷۲	۱۷۱	آبشارسریک، چشمه لاروسر، کوه کشک، رودخانه هراز
سراسب	"۰۸°۳۶'۲۱ شمالی و "۴۷°۵۱'۴۴ شرقی	۴۰	۱۳۴	چشمه لاشخونی، کوه ماه، غار افریکا، رودخانه سراسب، و گیاهان دارویی (اویشن، چای کوهی، گلپر، گزنه)
یوش	"۱۱°۳۶'۲۴ شمالی و "۴۳°۵۱'۱۹ شرقی	۶۹	۱۶۷	چشمه گل بن، کوه قبله‌نما، رودخانه اوزرود، گنبد کیا سلطان
مرچ	"۰۹°۳۶'۰۶ شمالی و "۴۸°۵۱'۵۸ شرقی	۳۹	۹۷	آبشار و کوه سرخ سنگ، چشمه شاسپول، غار جن‌کلی
	جمع	۸۳۸	۲۲۲۳	

منبع: سالنامه آماری سال ۱۳۹۵

متغیرهای تحقیق به دو دسته متغیر وابسته و متغیرهای مستقل تقسیم می‌شود:

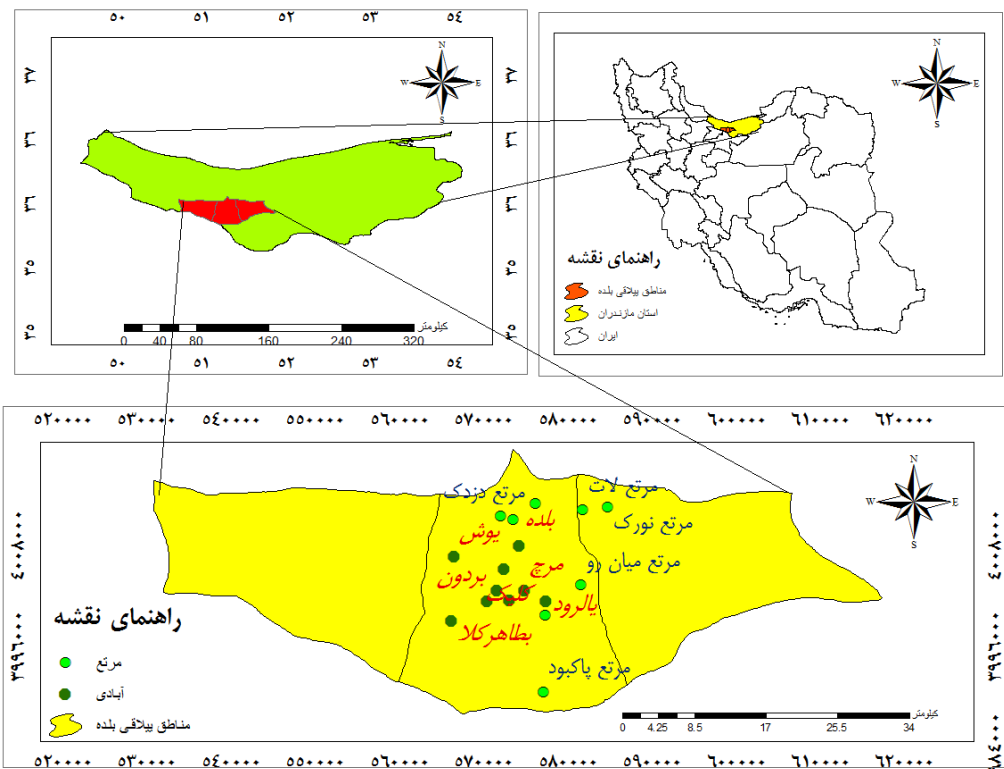
اول، متغیر وابسته: متغیر وابسته در پژوهش حاضر توانمندسازی جوامع محلی در اثر فعالیت بوم-گردی در مراتع ییلاقی بلده نور است. ۱۰ گویه برای سنجش این متغیر در نظر گرفته شد که شامل میزان آشنایی جوامع محلی با مفهوم بوم‌گردی یا طبیعت‌گردی، میزان آشنایی با جاذبه‌ها و قابلیت‌های طبیعی بوم‌گردی مراتع ییلاقی بلده (چشم اندازه‌های طبیعی، چشمه، آبشار، آب و هوای منطقه، جاذبه‌های تاریخی، ...)، توانایی جوامع محلی در راهنمایی بوم‌گردان برای انتخاب مکان‌های مناسب گردشگری با توجه به قابلیت‌های طبیعی منطقه، میزان آگاهی از اهمیت و فواید اقتصادی-اجتماعی بوم‌گردی، میزان مشارکت جامعه محلی در جذب گردشگر، میزان خلاقیت و ابتکار در جذب گردشگر (پختن غذاهای محلی، ایجاد اقامت گاه‌های گردشگری)، تشویق بوم‌گردان و گردشگران در احترام به فرهنگ و حقوق بومیان منطقه، وجود راهنماهای محلی گردشگری، وضعیت زیرساخت‌های طبیعت‌گردی در منطقه (امکانات رفاهی و بهداشتی روستاها و مراتع حریم)، وجود امنیت و آرامش در مراتع ییلاقی بلده است.

ب) متغیرهای مستقل: ویژگی‌های فردی شامل سن، سابقه کار، وضعیت تاهل، جنسیت، میزان تحصیلات، شغل اصلی، شغل فرعی، میزان درآمدزای شغل اصلی، میزان درآمدزای شغل‌های فرعی است. گویه‌های بخش اقتصادی شامل ایجاد فرصت‌های شغلی جدید در منطقه غیر از کشاورزی و دامداری، افزایش هزینه زندگی، افزایش سطح درآمد و پس انداز، افزایش قیمت زمین خانه‌های روستایی به دلیل تقاضا، جذب بیشتر منابع مالی و بودجه‌های دولتی، توسعه بازارهای محلی بر اقتصاد، افزایش سرمایه‌گذاری در فعالیت‌های کشاورزی، احیا و حفاظت از مراتع و حمایت از دامداری، بهبود خدمات و امکانات زیربنایی (آب، برق، مخابرات)، ایجاد ثبات و امنیت شغلی، افزایش تقاضا برای محصولات محلی (عسل، ماست، شیر)، تقویت فعالیت اقتصادی زنان همپای مردان، تنوع‌بخشی به منابع درآمدی ساکنان منطقه، گسترش مشاغل خدماتی، بهبود بسته‌بندی تولیدات روستایی، افزایش اشتغال فصلی روستاییان، بهبود وضعیت راه‌های ارتباطی، افزایش قیمت‌های کاذب در اجاره، تأثیر زیر ساخت‌ها و اصلاحات زیربنایی) است.

گویه‌های بخش اجتماعی شامل بهبود کیفیت زندگی، افزایش آگاهی مردم نسبت به ارزش ثروت طبیعی، رعایت قانون و حقوق یکدیگر و آشنایی با حقوق اجتماعی، افزایش علاقمندی مردم به فرهنگ و سنت‌های قدیمی، شهرت بیشتر روستا، تشویق و توسعه مشارکت فرهنگی و اجتماعی مردم، کمک به حفظ، نشرو تقویت فرهنگ بومی و محلی، کاهش مهاجرت، فرصت برای زنان روستایی برای فعالیت در شغل‌های جانبی، رضایت از نرخ کرایه و حمل و نقل درون منطقه‌ای، حفاظت منابع طبیعی، ایجاد مراکز مراقبت‌های بهداشتی، آشنایی گردشگران و افراد محلی از انواع گردشگری (فرهنگی، کشاورزی،

طبیعی...)، تمایل روستاییان به مشارکت در فرآیند توسعه گردشگری، بهبود سطح آموزش و آگاهی از طریق رفت و آمد گردشگران، بهبود روحیه مهمان نوازی در بین مردم، آشنایی روستاییان با نحوه برخورد با گردشگران، تغییر سبک زندگی بدلیل مرادده با گردشگران و مقایسه زندگی خود با آنها بدون دلایل منطقی، بافت سنتی منطقه، غیر آداب و رسوم و فرهنگ بومی محلی، آسیب مناظر طبیعی و تاریخی، بروز و شیوع انواع بیماری‌ها، افزایش انواع آلودگی‌ها) است.

از نظر تقسیمات سیاسی، مراتع ییلاقی بلده نور استان مازندران در محدوده سیاسی شهرستان نور، بخش بلده و جنوب غربی آمل واقع شد و مهم‌ترین مرکز جمعیتی آن بلده می‌باشد که در محدوده جغرافیایی $51^{\circ} 26' 13''$ تا $51^{\circ} 18' 21''$ طول شرقی و $36^{\circ} 00' 58''$ تا $36^{\circ} 16' 36''$ عرض شمالی قرار گرفته است. از جاده اصلی هراز (آمل-تهران) ۵۵ کیلومتر فاصله دارد. این منطقه کاملاً کوهستانی بوده، بخشی از جبهه جنوبی البرز شمالی و جبهه شمالی البرز مرکزی را شامل می‌گردد. و واحدهای تپه ماهور، دشت دامنه‌ای، مخروط افکنه و به صورت نوارهای باریک در نواحی تقریباً پست و یا در طول رودخانه کشیده شده است. حداقل ارتفاع منطقه مورد بررسی ۷۲۱ متر در ناحیه رزن و حداکثر ۴۳۳۳ متر در ارتفاعات آزاد کوه است (رستگار، ۱۳۹۳: ۵۱).

شکل ۱. موقعیت منطقه مورد مطالعه در شهرستان نور و استان مازندران

۴) یافته‌های تحقیق

پس از انتخاب ۹ روستای نمونه به شیوه قضاوتی و هدفمند ۲۱۴ پرسشنامه در بین روستاییان، مسئولان محلی و شهرستانی توزیع شد که مشخصات فردی و عمومی پاسخگویان در جدول (۳) آمده است. نتایج حاصل از نظرات پاسخگویان نشان داد که، گروه سنی ۷۵-۵۰ سال دارای بیشترین فراوانی (۴۹/۲) درصد بوده است. جوان‌ترین فرد ۲۵ سال و مسن‌ترین آن‌ها ۸۴ سال سن داشته است. اکثر افراد پاسخ دهنده متاهل (۱۸۹ نفر) از بیشترین فراوانی (۸۸/۳) درصد بوده است. بیشتر افراد پاسخ دهنده مرد بودند و درصد فراوانی آنها ۸۷/۹ درصد بوده است. بیشتر افراد پاسخ دهنده دارای تحصیلات زیردیپلم بوده و از فراوانی ۴۶/۳ درصد برخوردار بوده است. کمترین فراوانی (۰/۵) درصد متعلق به افرادی است که دارای فوق لیسانس یا بالاتر بودند. ۱۸۸ نفر از پاسخگویان (۸۷/۹) مرد بودند. از بین پاسخ دهندگان ۱۷۵ نفر (۸۱/۸ درصد) کم سواد و بیسواد بودند.

جدول ۲. مشخصات فردی و گروهی پاسخگویان

متغیر	طبقه سنی (سال)	فراوانی (نفر)	درصد فراوانی نسبی
سن	کمتر از ۲۵	۱	۰/۵
	۲۵-۵۰	۱۰۱	۴۶/۷
	۵۰-۷۵	۱۰۵	۴۹/۲
	بیشتر از ۷۵	۷	۳/۶
جنس	مرد	۱۸۸	۸۷/۹
	زن	۲۶	۱۱/۱
تحصیلات	فوق لیسانس و بالاتر	۱	۰/۵
	لیسانس	۱۱	۵/۱
	فوق دیپلم	۲	۰/۹
	دیپلم	۲۵	۱۱/۷
	کم سواد و بی سواد	۱۷۵	۸۱/۸

نتایج میانگین رتبه‌ای با استفاده از آزمون فریدمن بر هر یک از گویه‌های عوامل اقتصادی مؤثر بر توانمندی مراتع نشان داد که بیشترین میانگین رتبه‌ای گویه‌ها، به ترتیب مربوط به افزایش سطح درآمد و پس انداز، افزایش اشتغال فصلی روستاییان و کمترین رتبه به ترتیب مربوط به جذب بیشتر منابع مالی و بودجه‌های دولتی و بهبود بسته‌بندی تولیدات روستایی است (جدول ۴).

جدول ۴. فراوانی نسبی و اولویت‌بندی گویه‌های عوامل اقتصادی

ردیف	عوامل اقتصادی	فراوانی نسبی					اولویت
		خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	
۱	ایجاد فرصت‌های شغلی جدید	۱۶	۲۰	۹۰	۶۵	۲۳	۳/۲۷
۲	افزایش هزینه زندگی	۴	۱۰۴	۸۷	۱۵	۴	۲/۵۸
۳	افزایش سطح درآمد و پس انداز	۱۳	۲۵	۳۶	۸۷	۵۳	۳/۶۶
۴	افزایش قیمت زمین خانه‌های روستایی	۱۴	۱۹	۷۰	۷۱	۴۰	۳/۴۸
۵	جذب بیشتر منابع مالی و بودجه‌های دولتی	۸۵	۸۷	۲۲	۱۵	۵	۱/۹۱
۶	توسعه بازارهای محلی بر اقتصاد	۴۰	۷۳	۸۹	۹	۳	۲/۳۵
۷	افزایش سرمایه‌گذاری در فعالیتهای کشاورزی	۹	۶۲	۸۸	۴۹	۶	۲/۹۱
۸	احیا و حفاظت از مراتع و حمایت از دامداری	۵۴	۸۶	۵۱	۱۸	۵	۲/۲۲
۹	بهبود خدمات و امکانات زیربنایی	۹	۷۰	۱۱۷	۱۰	۸	۲/۷۱
۱۰	ایجاد ثبات و امنیت شغلی	۳۵	۹۴	۷۰	۹	۶	۲/۳۳
۱۱	افزایش تقاضا برای محصولات محلی	۱۳	۴۴	۴۹	۷۲	۳۶	۳/۳۴
۱۲	تقویت فعالیت اقتصادی زنان همپای مردان	۷	۷۳	۱۲۲	۱۰	۲	۲/۶۵
۱۳	تنوع‌بخشی به منابع درآمدی ساکنان منطقه	۴۱	۹۰	۶۷	۱۳	۳	۲/۲۸
۱۴	گسترش مشاغل خدماتی	۴۲	۶۱	۷۵	۳۲	۴	۲/۵۰
۱۵	بهبود بسته‌بندی تولیدات روستایی	۸۷	۷۹	۲۵	۱۷	۶	۱/۹۵
۱۶	افزایش اشتغال فصلی روستاییان	۱۲	۲۴	۵۲	۹۶	۳۰	۳/۵۰
۱۷	بهبود وضعیت راه‌های ارتباطی	۱۲	۴۴	۱۱۴	۳۸	۶	۲/۹۱
۱۸	افزایش قیمت‌های کاذب در اجاره	۱۰	۳۱	۷۲	۸۹	۱۲	۳/۲۸
۱۹	افزایش قیمت‌های کاذب در اجاره زمین	۵۶	۹۷	۴۸	۶	۷	۲/۱۱

※: ۱. خیلی کم ۲. کم ۳. متوسط ۴. زیاد ۵. خیلی زیاد

نتایج میانگین رتبه‌ای هر یک از گویه‌های عوامل اجتماعی مؤثر بر توانمندی مراتع نشان می‌دهد که بیشترین میانگین رتبه‌ای گویه‌ها، به ترتیب مربوط به تشویق و توسعه مشارکت فرهنگی و اجتماعی مردم، فرصت برای زنان روستایی برای فعالیت در شغل‌های جانبی و کمترین رتبه به ترتیب مربوط به تغییر سبک زندگی به دلیل مراوده با گردشگران و حفاظت منابع طبیعی است (جدول ۵).

جدول ۵. فراوانی نسبی و اولویت‌بندی گویه‌های عوامل اجتماعی

ردیف	عوامل اجتماعی	فراوانی نسبی				
		خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد
۱	بهبود کیفیت زندگی	۷	۳۳	۱۰۴	۶۱	۹
۲	افزایش آگاهی مردم نسبت به ارزش ثروت طبیعی	۳	۷۰	۱۱۸	۱۷	۶
۳	رعایت حقوق یکدیگر و آشنایی با حقوق اجتماعی	۷	۷۶	۱۰۱	۲۴	۶
۴	افزایش علاقمندی مردم به فرهنگ و سنت‌های قدیمی	۱۱	۶۱	۱۰۳	۳۰	۹
۵	شهرت بیشتر روستا	۱۹	۲۴	۲۵	۶۷	۷۹
۶	افزایش مشارکت فرهنگی و اجتماعی مردم	۷	۵۸	۹۱	۵۱	۷
۷	کمک به تقویت فرهنگ بومی و محلی	۵۸	۷۳	۵۹	۱۶	۸
۸	کاهش مهاجرت	۲۰	۲۶	۲۶	۷۹	۶۳
۹	ایجاد فرصت زنان روستایی برای اشتغال	۸	۴۷	۱۳۳	۲۰	۶
۱۰	رضایت از نرخ کرایه و حمل و نقل درون منطقه‌ای	۱۴	۲۳	۸۴	۸۹	۴
۱۱	ایجاد مراکز مراقبت‌های بهداشتی	۲۶	۶۴	۸۹	۳۱	۴
۱۲	آشنایی گردشگران و افراد محلی از انواع گردشگری	۴۶	۴۰	۱۰۴	۲۲	۲
۱۳	تمایل روستاییان به مشارکت در فرآیند توسعه گردشگری	۲۹	۵۸	۹۱	۳۱	۵
۱۴	بهبود سطح آموزش و آگاهی از طریق رفت و آمد گردشگران	۱۳	۴۲	۹۵	۵۹	۵
۱۵	بهبود روحیه مهمان نوازی در بین مردم	۹	۴۱	۸۴	۷۲	۸
۱۶	آشنایی روستاییان با نحوه برخورد با گردشگران	۱۱	۵۴	۹۷	۴۳	۹
۱۷	تغییر سبک زندگی بدلیل مرآوده با گردشگران	۷۴	۷۷	۴۴	۱۵	۴
۱۸	تغییر بافت سنتی منطقه	۳۳	۸۳	۶۳	۳۲	۳
۱۹	تغییر آداب و رسوم و فرهنگ بومی محلی	۶۴	۷۴	۶۴	۱۰	۲

جدول (۶) نتایج آزمون همبستگی کندال تائو b هر یک از گویه‌های اقتصادی با توانمندی را نشان می‌دهد. در این جدول گویه‌های عوامل اقتصادی با توانمندی رابطه مثبت و معنی‌داری وجود دارد. افزایش اشتغال فصلی روستاییان بیشترین همبستگی و بهبود خدمات و امکانات زیربنایی کمترین میزان همبستگی را با توانمندی دارد.

جدول ۶. برآورد میزان همبستگی بین شاخص گویه‌های اقتصادی با شاخص توانمندی

ردیف	گویه‌های اقتصادی	ضریب همبستگی کندال تائو b	Sig
۱	افزایش سطح درآمد و پس انداز	۰/۳۲۲**	۰/۰۰۰
۲	افزایش قیمت زمین خانه‌های روستایی	۰/۳۳۷**	۰/۰۰۰
۳	افزایش سرمایه‌گذاری در فعالیتهای کشاورزی	**۰/۲۹۲	۰/۰۰۰
۴	بهبود خدمات و امکانات زیربنایی	*۰/۱۴۲	۰/۰۱۸
۵	افزایش تقاضا برای محصولات محلی	**۰/۳۶۶	۰/۰۰۰
۶	افزایش اشتغال فصلی روستاییان	**۰/۴۱۰	۰/۰۰۰
۷	بهبود وضعیت راه‌های ارتباطی	**۰/۲۹۲	۰/۰۰۰
۸	افزایش قیمت‌های کاذب در اجاره	**۰/۳۵۶	۰/۰۰۰

*معنی‌داری در سطح ۵ درصد و **معنی‌داری در سطح ۱ درصد

جدول (۷) نتایج آزمون همبستگی کندال تائو b هر یک از گویه‌های اجتماعی با توانمندی را نشان می‌دهد. در این جدول گویه‌های عوامل اجتماعی با توانمندی رابطه مثبت و معنی‌داری وجود دارد. کاهش مهاجرت بیشترین همبستگی و با رعایت قانون و حقوقی یکدیگر و آشنایی با حقوق اجتماعی کمترین همبستگی را با شاخص توانمندی دارد.

جدول ۷. برآورد میزان همبستگی بین گویه‌های شاخص اجتماعی با شاخص توانمندی

ردیف	گویه‌های اجتماعی	ضریب همبستگی کندال تائو b	Sig
۱	بهبود کیفیت زندگی	**۰/۳۲۶	۰/۰۰۰
۳	رعایت قانون و حقوق یکدیگر و آشنایی با حقوق اجتماعی	*۰/۱۱۷	۰/۰۴۸
۴	افزایش علاقمندی مردم به فرهنگ	**۰/۱۵۳	۰/۰۹۹
۵	شهرت بیشتر روستا	**۰/۴۲۲	۰/۰۰۰
۶	تشویق و توسعه مشارکت فرهنگی	**۰/۲۱۸	۰/۰۰۰
۷	کاهش مهاجرت	**۰/۴۵۴	۰/۰۰۰
۸	فرصت برای زنان روستایی برای فعالیت	**۰/۱۸۲	۰/۰۲۰
۹	رضایت از نرخ کرایه و حمل و نقل	**۰/۳۱۰	۰/۰۰۰
۱۰	بهبود سطح آموزش و آگاهی از طریق رفت و آمد گردشگر	**۰/۲۶۲	۰/۰۰۰
۱۱	بهبود روحیه مهمان‌نوازی در بین مردم	**۰/۳۲۰	۰/۰۰۰
۱۲	آشنایی روستاییان با نحوه برخورد با گردشگران	**۰/۲۷۲	۰/۰۰۰

* معنی‌داری در سطح ۵ درصد و ** معنی‌داری در سطح ۱ درصد

(۵) نتیجه‌گیری

نتایج نشان داد سن و سابقه کار با توانمندی رابطه منفی وجود دارد. به نظر می‌رسد با توجه به این ۴۹/۲ درصد افراد در گروه سنی ۷۵-۵۰ سال قرار دارند به دلیل عدم حوصله، کهولت سن، ضعف و عدم توان جسمی مشارکت کمتری در توانمندی جوامع محلی دارد. نتایج این بخش با نتایج پرزیشولی و همکاران (۲۰۱۷) همسو است. درعین حال تحصیلات نیز با توانمندی رابطه منفی دارد. با توجه به این که ۴۶/۳ درصد افراد دارای تحصیلات زیر دیپلم هستند. با توجه به همبستگی که بیشترین آن فصلی بودن شغل است، بنابراین افراد دارای سطح عالی تمایل کمتری برای مشارکت در توانمندی جوامع محلی دارند. نتایج این بخش با نتایج آناپ و همکاران (۲۰۱۵) مغایرت داشت.

نتایج نشان داد که کلیه شاخص‌های مستقل با توانمندی جوامع محلی دارای همبستگی مثبت و معنی‌داری هستند، در واقع با افزایش هر یک از شاخص‌ها، توانمندی جوامع محلی نیز افزایش یافته است. نتایج این بخش با یافته‌های (صیدایی و رستمی، ۱۳۹۱: ۹۵) نشان داد که با توجه به توانمندی‌های روستاهای کرمانشاه توسعه گردشگری به ترتیب در توسعه اقتصادی و اجتماعی- فرهنگی روستاهای کرمانشاه تأثیر

معنی‌داری داشته است، همسو است. نتایج این بخش با نتایج (خواجه نبی، ۱۳۹۵: ۱) که بیان داشتند بین شاخص‌های اقتصادی_اجتماعی و زیست‌محیطی رابطه منفی و معنی‌دار وجود ندارد مغایرت داشت. نتایج نشان داد عوامل اجتماعی با توانمندسازی جوامع محلی رابطه مثبت و معنی‌داری وجود دارد. کاهش مهاجرت بیشترین همبستگی و کمترین همبستگی را با رعایت قانون و حقوقی یکدیگر و آشنایی با حقوق اجتماعی دارد. به نظر می‌رسد به دلیل این که ۴۹/۲ افراد دارای سن ۷۵-۵۰ سال هستند انگیزه‌ای برای مهاجرت ندارند. این بخش از نتایج با نتایج (سامیان و بلالی، ۱۳۹۲: ۱۹۲) که نشان دادند شاخص اجتماعی (شهرت بیشتر روستا، تشویق و توسعه مشارکت فرهنگی و اجتماعی مردم محلی، کمک به حفظ، نشر و تقویت فرهنگ بومی و محلی، کاهش مهاجرت) و زیست‌محیطی مهم‌ترین مؤلفه‌های تأثیرپذیر از گردشگری روستایی بوده به طوری که ۷۳ درصد واریانس کل عامل‌ها را تبیین می‌کند و همچنین با نتایج (احمدیان و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۱۹)، که بیان نمودند بیشترین تأثیر گردشگری در بُعد اجتماعی مربوط به کاهش مهاجرت‌های روستایی و احیاء آداب و سنن محلی و در بُعد اقتصادی بیشترین تأثیر در افزایش قیمت زمین و مسکن بوده است همخوانی دارد.

یافته‌های تحقیق از دیدگاه جوامع محلی بیانگر رابطه مثبت و معنی‌دار عوامل اقتصادی و توانمندسازی است. بیش‌ترین همبستگی عوامل اقتصادی مربوط به گویه افزایش اشتغال فصلی است و کمترین مربوط بهبود امکانات خدمات زیر بنایی است. به نظر می‌رسد بوم‌گردی جوامع محلی منطقه فصلی و در طی شش ماهه اول سال است همین امر باعث فصلی شدن درآمد و اشتغال بیشتر خانوارها شده است. با حمایت‌های دولت و سرمایه‌گذاری بخش خصوصی و بهبود امکانات رفاهی خدماتی می‌توان بوم‌گردی را از شش ماه به مدت بیشتری افزایش داد. این بخش از نتایج با یافته‌های (باباخانزاده و لطیفی، ۱۳۹۱: ۸۱) و (غفاری و ترکی، ۱۳۸۸، ۱۱۳) همخوانی دارد.

با توجه به آزمون فریدمن بالاترین میانگین رتبه به افزایش سطح درآمد و پس انداز اختصاص دارد و که بدین معناست که مهم‌ترین گویه‌های اقتصادی از نظر جوامع محلی افزایش سطح درآمد و پس انداز است. به نظر می‌رسد دلیل آن اجاره دادن مکان‌های برای اقامت گردشگران، فروش گیاهان دارویی، افزایش فروش محصولات محلی است. این یافته با نتایج (روح الله زاده اندواری، ۱۳۸۵: ۸۵)، نشان داد که رونق گردشگری در روستا آثار مثبتی مانند ایجاد اشتغال، افزایش درآمد، مهاجرت معکوس، رونق ساخت و ساز را در پی داشته است و همچنین با نتایج (ابراهیمی، ۱۳۹۲: ۶۶) نتایج حاصله بیانگر ارتباط مستقیم گردشگری بر اشتغال‌زایی، کاهش مهاجرت، افزایش درآمد ساکنین و قسمت ساخت و ساز مسکن در روستای بند است، و همچنین با نتایج (دزگی، ۱۳۹۵: ۲)، نشان داد که فعالیت‌های گردشگری اثرات مثبتی مانند: افزایش اشتغال، افزایش درآمد و بالا رفتن قدرت خرید مردم را در محدوده مورد مطالعه داشته است، همسو

است. مقایسه رتبه‌ها برای گویه‌های اجتماعی نشان می‌دهد که بالاترین میانگین رتبه به شهرت بیشتر روستا اختصاص دارد. به نظر می‌رسد دلیل آن وجود مناظر طبیعی بکر و دست نخورده، آثار مذهبی و تاریخی، مهمان نوازی خوب مردم است. با نتایج (باباخانزاده و لطیفی، ۱۳۹۱: ۷۹-۸۰)، نشان دادند از لحاظ اجتماعی آثار مثبت بسیار زیادی چون کاهش مهاجرت، شهرت روستا، بالا رفتن سطح آگاهی مردم و بهبود مسکن را به همراه داشته و نهایتاً از لحاظ زیست‌محیطی و کالبدی آثار منفی چون آلودگی منابع آب، تخریب باغات و جنگل، تغییر کاربری اراضی، تغییر الگوی مسکن را به همراه داشته است و با نتایج (سامیان و بلالی، ۱۳۹۲: ۱۹۲) همخوانی دارد.

با توجه به نتایج بدست آمده، افزایش جمعیت در روستاها همراه با کاهش فعالیت‌های کشاورزی، باغداری و دامداری از یکسو و بعضاً پیشرفت تکنولوژی و مکانیزاسیون ابزارآلات کشاورزی از سوی دیگر موجب بیکاری بخش عمده‌ای از نیروی کار روستاییان شده است. با توجه به آنکه اغلب فعالیت‌های کشاورزی و دامداران، فصلی بوده و در سایر فصول عملاً روستاییان با بیکاری مواجه‌اند؛ توانمند کردن آنان با حمایت‌های مالی دولت و ارائه تسهیلات ویژه به آن‌ها برای افزایش تولیدات زراعی، باغی و دامی و دل‌بستگی بیشتر آنها به فعالیت‌های کشاورزی و صنایع سبک فرآوری محصولات اولیه و بسته‌بندی مناسب می‌تواند به ایجاد فرصت‌های بیشتر اشتغال در این نواحی منجر گردد و از بیکاری فصلی آنها جلوگیری کند و انگیزه روستاییان را برای فروش و یا معاوضه زمین‌های کشاورزی برای انجام کاربری‌های گردشگری کاهش دهد؛ این روند می‌تواند باعث پایداری اقتصادی در محیط‌های روستایی شده و از ایجاد بازارهای کاذب رقابتی، بورس بازی زمین و یا گسترش دلالی‌ها و حتی از رشد بیش از حد مشاغل خدماتی تا حد زیادی بکاهد. از اینرو توسعه ی بوم‌گردی در زمینه‌های گوناگون می‌تواند راهکار مناسبی جهت رهایی از معضلات و مسائل موجود در محیط روستا و همچنین مشوق و زمینه ساز حضور آنان در فعالیت‌های مختلف بوم‌گردی باشد.

۶ منابع

- ابراهیمی، صابر، (۱۳۹۲)، بررسی نقش گردشگری روستایی بر اقتصاد روستا نمونه موردی روستای بند-شهرستان ارومیه، اولین همایش ملی مدیریت گردشگری. طبیعت‌گردی و جغرافیا: ۷۹-۶۵.
- احمدیان، محمدعلی، کتابون علیزاده، رشید بوکانی، (۱۳۹۵)، نقش گردشگری در توسعه روستایی شهرستان مریوان. نشریه جغرافیا، دوره ۴، شماره ۵۱، صص ۱۳۴-۱۱۹.
- اسدی امیری، تهمینه، (۱۳۹۶)، توانمندسازی جوامع محلی و تأثیر آن بر توسعه گردشگری روستایی، مجله مطالعات هتلداری و میزبانی، دوره ۲، شماره ۱، صص ۳۴-۱۵.
- امینی، عباس، سمیرا بختی، فرهاد باباجمالی، (۱۳۹۴)، ارزیابی نگرش جامعه میزبان به توسعه گردشگری در مناطق روستایی، مطالعات مدیریت گردشگری، دوره ۱۰، شماره ۳۰، صص ۱۰۶-۷۷.

- باباخانزاده، ادریس، صدیقه لطفی، (۱۳۹۱)، ارزیابی آثار گردشگری بر روستای قوری قلعه، مطالعات مدیریت گردشگری، دوره ۴، شماره ۷، صص ۱۱۶-۸۱.
- چرامین، مسعود، سید حسن ملک حسینی، آیناز چرامین، حمیده زعیمی، (۱۳۹۵)، نقش گردشگری در حفاظت از محیط زیست و توسعه پایدار، دومین همایش ملی توسعه پایدار استان کهگیلویه و بویر احمد، ۱۹-۲۰ اسفند. ۹ ص.
- خواجه نبی، فهیمه، (۱۳۹۵)، ارزیابی اثرات اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی گردشگری در توسعه مناطق روستایی. سومین کنفرانس بین المللی اقتصاد سبز: ۲۴-۱.
- دزگی، عالیه، (۱۳۹۵)، نقش گردشگری در اقتصاد روستایی با تأکید بر نظرات روستاییان مطالعه موردی: روستای چنشت_ استان خراسان جنوبی، همایش بین المللی اقتصاد شهری: ۲۴-۱.
- رستگار، شفق، (۱۳۹۳)، برآورد درآمد اقتصادی تولیدات دامی وابسته به پوشش گیاهی مراتع مطالعه موردی: مراتع ییلاقی بلده نور شمال ایران، کنفرانس بین المللی توسعه پایدار، راهکارها و چالش‌ها با محوریت کشاورزی، منابع طبیعی، محیط زیست و گردشگری: صص ۴۷-۲۳.
- روح الله زاده اندواری، قاسم، (۱۳۸۵)، گردشگری و آثار اقتصادی و اجتماعی آن بر توسعه منطقه‌ای نمونه موردی: روستای آبگرم لاریجان آمل، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران: ۹۴-۱.
- سالنامه سرشماری (۱۳۹۵). سازمان مدیریت و بودجه برنامه‌ریزی کشور.
- زنده گل، رضا، مصطفی افشاری، (۱۳۹۴)، مجموعه قوانین و مقررات اراضی، املاک و منابع طبیعی، چاپ اول، چتر دانش، تهران.
- سامیان، مسعود، حمید بلالی، (۱۳۹۲)، بررسی اثرات اقتصادی_اجتماعی گردشگری روستایی با استفاده از رویکرد سیستمی مطالعه موردی: در روستای فرجین در همدان، برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری، دوره ۲، شماره ۴، صص ۱۵۹-۱۸۰.
- صاحبی، نغمه، عیسی پور رمضان، محمد باسط قریشی، تیمور آمار حاجی شیرکیا، (۱۳۹۷)، آسیب شناسی اقتصادی توسعه گردشگری در نواحی روستایی شهرستان لنگرود، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، دوره ۷، شماره ۲۵، صص ۲۴۳-۲۲۵.
- صیدایی، سید اسکندر، شهین، رستمی، (۱۳۹۱)، سنجش تأثیرات اقتصادی و اجتماعی فرهنگی توسعه گردشگری نمونه موردی شهر کرمانشاه، مجله علمی پژوهشی برنامه ریزی فضایی، دوره ۲، شماره ۳، صص ۹۵-۱۱۰.
- صیده، طیبه، رویا، اشراقی سامانی، (۱۳۹۵)، نقش گردشگری بر توسعه روستایی مطالعه موردی: شهرستان ایلام، مجله پژوهش‌های اقتصاد روستا، دوره ۳، شماره ۷، صص ۶۵-۵۷.
- طلیعه علیا، زهرا، (۱۳۹۰)، وضعیت حقوقی اکوتوریسم در ایران، تعالی حقوق، دوره ۳، شماره ۱۱، صص ۱۲۹-۱۴۰.
- غفاری، سیدرامین، معصومه ترکی هرچگانی، (۱۳۸۸)، نقش گردشگری در توسعه اجتماعی-اقتصادی مناطق روستایی استان چهارمحال بختیاری مطالعه موردی: بخش سامان، فصلنامه روستا و توسعه، دوره ۱۲، شماره ۲: صص ۱۲۶-۱۱۳.

- کلانتری، خلیل، (۱۳۹۲). **مدلسازی معادلات ساختاری در تحقیقات اجتماعی-اقتصادی**. چاپ دوم، فرهنگ صبا، تهران.
- محمدی یگانه، بهروز، ولائی، محمد، (۱۳۹۳)، **تنوع بخشی به اقتصاد روستاها جهت تحقق توسعه پایدار مورد: دهستان مرحمت آباد شمالی، شهرستان میاندوآب**. فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال ۳، شماره ۲، صص ۵۴-۷۰.
- مصداقی، منصور، (۱۳۸۸)، **اصول و روش‌های مرتعداری**، چاپ اول، مرکز نشر دانشگاهی، تهران.
- مطیعی لنگرودی، سیدحسن، مریم، رضائیه آزادی، (۱۳۹۲)، **ارزیابی اثرات اقتصادی گردشگری از دیدگاه جامعه میزبان در تفرجگاه بند ارومیه**. فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، دوره ۲، شماره ۴، صص ۷۵-۹۱.
- یوسفی، حبیب الله، عباس فدایی مقدم، روح الله سعیدی زاده، زهرا میر، (۱۳۹۵)، **مجموعه قوانین و مقررات منابع طبیعی (توضیحی و تنقیحی)**، چاپ اول، شاپورخواست، خرم آباد.
- Acquah, E., Collins, A.N., Arthur, E. K, 2018, **The socio-cultural impact of ecotourism on park-adjacent communities in Ghana**, African Journal of Hospitality, Tourism and Leisure, Vol 6, No 2, pp. 1-14.
- Anup, C. Kedar, R. Ramesh, S, 2015, **Role of ecotourism in environmental conservation and socioeconomic development in Annapurna conservation area**, International Journal of Sustainable Development and World Ecology, Vol 22, Issue 3, pp. 251-258.
- Jeffrey, O. and Jalani, A, 2012, **Local people's perception on the impacts and importance of ecotourism in Sabang, Palawan, Philippines**, Procedia - Social and Behavioral Sciences, Vol 57, pp. 247-254.
- Neth, B, 2008, **Ecotourism as a Tool for Sustainable Rural Community Development and Natural Resources Management in the Tunel Sap Biosphre Reserve**, Germany, Kassel University Press. www.unikassel.
- Paresishvili, O. Kvaratskhelia, L, and Mirzaeva, V, ۲۰۱۷, **promising trend of small business in Georgia: Topicality, capabilities, peculiarities**, Annals of Agrarian Sciences: 1-10
- Piuchan, M. Chi, W.A., and Jack, C, 2018. **Economic and socio-cultural impacts of Mainland Chines tourists on Hong Kong Residents**. Kasetsart Journal of Social Sciences, vol.39, pp 9-14.
- Rinzin, Ch. Walter, J.V. Vermeulen and Glasbergen, P, 2007, **Ecotourism as a mechanism for sustainable development: the case of Bhutan**. Environmental Sciences, vol. 4, No 2, pp. ۱۰۹-۱۲۵.
- Sharma, A. Paudel, G. T. Shrestha, K., and Tripathi, S, 2018. **Ecotourism in Gaurishankar Conservation Area: Source of Income, Satisfaction and Perception of Local People**. Int. J. Res. Tour. Hosp, vol. 4, pp. 8-13.
- Snyman, S. 2014. **The impact of ecotourism employment on rural household incomes and social welfare in six southern African countries**. Tourism and Hospitality Research, 14(1-۲): ۳۷-۵۲.
- Snyman, S. 2016. **The role of private sector ecotourism in local socio-economic development in southern Africa**. Journal ecotourism: 247-268.
- World Tourism Organization, (2005), **Making tourism more sustainable: A guide for policy makers**. Madrid, Spain: World Tourism Organization.